

Změny trendů interakčního cítění studentů

Jan Kocourek

Motivy volby studia učitelství mezi středoškoláky jsou různé, stejně tak i motivy podmiňující setrvání v profesi u absolventů fakult s pedagogickým zaměřením. Zájem o obor(-y) sám o sobě nestačí — ten se předpokládá jako samozřejmost. Důležité je jeho propojení s disponovaností kandidáta učitelství pro „výchovně příznivou“ interakční činnost s žáky a dále i pozitivní postoj k učitelství jako socioprofesi roli.

Při zjišťování obecných tendencí v interakčním chování studentů i absolventů se nám velmi osvědčil klasický standardizovaný osobnostní dotazník ICL LEARY (autoři Leary, Laforge, Suczek). Zkoumáním základních trendů v interakčním chování dospěli autoři k názoru, že všech 16 (event. sdružených 8) proměnných získaných z vyplněného dotazníku má vztah k faktorům moci a afliace. Jinými slovy, člověk v jednání s druhými lidmi se projevuje v rozmezí dvou základních tendencí:

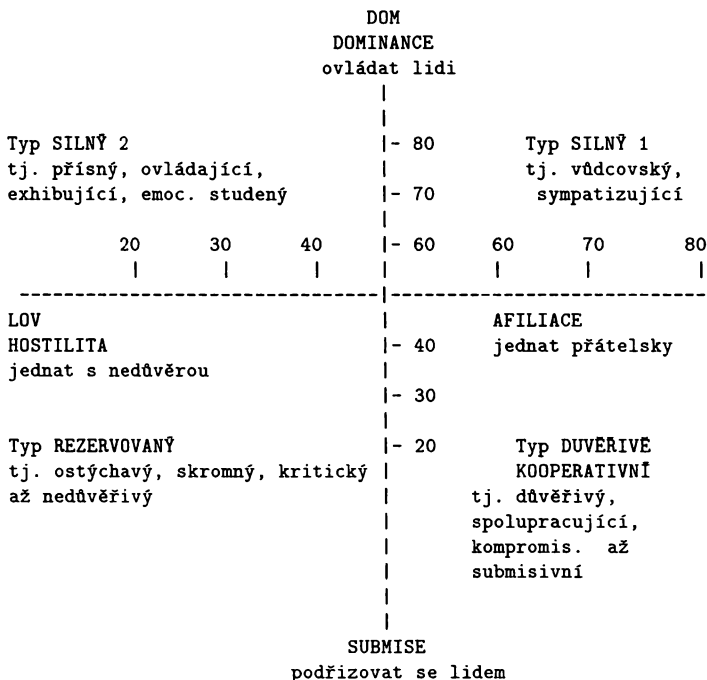
1. buď je ovládat, nebo se jim podřizovat a
2. jednat s nimi přátelsky či s nedůvěrou.

Tyto tendence lze pro větší názornost zanést do kruhového schématu vymezeného vertikálně osou dominance — submise a horizontálně osou hostilita — afliace. Nejnázorněji uvedené trendy vyjadřují dva hlavní faktory, a to DOM (vertikála) a LOV (horizontála). Zanesením těchto faktorů do schématu lze zjistit, v kterém kvadrantu (ozn. typu interakčního chování) leží těžiště předpokládaného chování testované osobnosti — znázornění viz schéma č. 1.

Faktorová analýza dat z vlastního výzkumu (Kocourek, 1984) potvrdila disponibilitu „interakčně úspěšného“ učitele zvláště smyslem pro spolupráci a přátelské jednání (faktor 1 v rozsahu 37,8 % z celkového rozptylu (kombinované se způsobilostí vést a řídit žáka (faktor 2 v rozsahu 28,1 % rozptylu).

Z hlediska stanovené interakční typologie osobnosti spadající do 1. kvadrantu — tj. typ silný 1 (vůdcovský, sympatizující). Tedy osobnost s mírnou dominancí (AP), responzibilitou (NO) a afliativností (LM). Tím samozřejmě nechceme tvrdit, že nemůže být úspěšným učitelem i jedinec jiného interakčního typu. Na dílčí dimenze profesní role se potenciální učitel připravuje zvládáním modelových situací systémově i během studia. Jisté ale je, že snáze řeší konfliktní výchovné situace učitel rázný a rozhodný, než jedinec ve své podstatě s chováním spíše konformním a submisivním, který se do

Schéma č. 1 — typologie osobnosti z hlediska sociálně interakčního (LEARY)

role trestající autority ač nerad musí stylizovat. Totéž platí i o zaujímání přátelských, sympatizujících a taktických postojů u člověka z principu spíše podezíravého a kritického, emocionálně „studeného“.

Jinak mezi studenty i absolventy najdeme typy ze všech kvadrantů (viz tab. č. 1). Více než 55 % studentů i absolventů našeho souboru však patřila do kvadrantu 1 a 4 (silné typy z hlediska dominance), což se zdá zcela přirozené. Nabízí se otázka, zda již k „určité“ profesi neinklinují „určité“ typy osobnosti (?).

Obdobná stanoviska k naznačené problematice zaujímá mnoho autorů. Viz např. přehled zkoumané tematiky, jež uvádí Langová (1987). Zajímavé je, že se v našem šetření projevila výrazná logická souvislost mezi stupněm verbálně vyjadřovaného zájmu o učitelskou profesi (zájem velký, střední, menší a žádný) a Learyho interakční typologií u studentů závěrečných roč-

Tab. č. 1 — interakční typologie LEARY ICL (sám o sobě), rozložení souboru v % (1991)

Kvadr. LEARY	Studenti FTVS (ženy a muži)	Absolventi FTVS (ženy a muži)	Charakteristika typu
1	19,8 %	31,3 %	<i>Silný 1</i> (vůdc., sympatizující) ovládací, zodpovědný
2	19,3 %	14,6 %	<i>Důvěřivě kooperativní</i> důvěřující, spolupracující, kompromisní (až submisivní)
3	17,4 %	17,7 %	<i>Rezervovaný</i> ostýchavý, skromný, skeptický, kritický (až nedůvěřivý)
4	36,5 %	25 %	<i>Silný 2</i> (sebevěd., trestaj.) přísný, ovládací, exhibuj., emocionálně studený
Nev.	7 %	11,4 %	<i>Nevyhraněný</i>
N	373	96	

níků (1988–1992). Ze 190 studentů s velkým a středním zájmem o učitelství téměř 85 % patří do 4. resp. 1. kvadrantu. Naopak ze 42 zbývajících s menším a žádným zájmem 32 (76 %) spadalo do prostoru kvadrantu č. 3 (typ rezervovaný).

Experimentování s dotazníkem LEARY nás přivedlo na myšlenku, zda jej nedistribuuovat jako „pomocnou“ diagnostickou metodu u přijímacích zkoušek. Zatím tuto myšlenku spíše ověřujeme. Vyplnění i vyhodnocení dotazníku je totiž časově náročné...

Ve fázi ověřování jsme si dali za úkol zjistit longitudinálně, do jaké míry je sociálně interakční zaměřenost osobnosti záležitostí vyhraněnou či nikoli (možnost „zrání“ osobnosti). Brali jsme v úvahu i skutečnost, že ne každý člověk je jednoznačným typem, jakož i problém validity osobnostních dotazníků tohoto typu.

Hypoteticky jsme předpokládali, že se interakční charakteristiky studentů mezi 18 až 22 lety (1. ročník — 1988, 5. ročník 1992) věku příliš nezmění. Prvním velkým překvapením pro nás bylo, že v tomto čtyřletém časovém intervalu zvládlo studium necelých 40 % původního 1. ročníku. Důvody jsou však logické — zdravotní problémy, sportovní kariéra, zahraniční pobyty, další praxe a jiné kombinované formy studia apod.

Zjištěné výsledky jsou uvedeny v tab. č. 2. Početnost skupin je velmi malá, takže hovořit o skupinových průměrech (absolutní a relativní četnosti) má význam spíše symbolický. Z 21 žen 9 změnilo částečně tendence k interakčnímu chování (42,9 % případů). Z 29 mužů 14 jedinců „přešlo“ do jiného

**Tab. č. 2 — Změny typů interakčního chování u studentů
FTVS UK učitelského studia (1. ročník – 5. ročník)**

Typ kv.	Ženy					Muži					Celek					
	1988		1992		Změny	1988		1992		Změny	1988		1992		Změny	
LEARY	N	%	N	%	N	N	%	N	%	N	N	%	N	%	N	% z kv.
1	6	28,6	5	23,9	3×	6	20,7	5	17,3	4×	12	24	10	20	7×	58,3
2	8	38,1	4	19	4×	4	13,8	4	13,8	–	12	24	8	16	4×	33,3
3	2	9,5	4	19	1×	10	34,5	11	34,5	5×	12	24	15	30	6×	50
4	5	23,8	8	38,1	1×	9	31	9	31	5×	14	28	17	34	6×	42,9
	N = 21				9×	N = 29				14×	N = 50				23×	
			tj. 42,9 %					tj. 48,3 %								

Legenda — typy interakčního chování — **1** — **Silný 1**

(vůdcovský, sympatizující)

2 — **Důvěřivě kooperativní**

3 — **Rezervovaný**

(ostýchavý, nedůvěřivý)

4 — **Silný 2**

(sebevědomý, trestající)

typů (48,3 % případů). Vesměš šlo o přechody mezi sousedícími kvadranty (viz schéma) u nepříliš vyhraněných typů. Pouze ve 3 případech došlo u žen ke změnám „po diagonále“ (protilehlé kvadranty) - tj. zásadnějším změnám ve větším variačním rozpětí. U mužů byla registrována pouze jediná výraznější změna. Celkově lze tedy shrnout, že více než 50 % respondentů svoji původní orientaci skutečně nezměnilo, čímž se potvrdila naše úvodní hypotéza. Tzn., že již při příchodu na vysokou školu jsou u adolescentů tendence k interakčnímu chování v základních rysech stabilizovány a následně nevykazují výraznější změny.

Přesto při pohledu do tab. č. 3 zjistíme, že k určitým změnám v jednotlivých sdružených oktantech přece jen došlo. Některé změny jsou dokonce nejenom věcně logické, ale i statisticky významné. U mužů i žen je to vcelku pochopitelný (přechod z adolescence do dospělosti) pokles submisivity (HI), závislosti na druhých (JK), ale i afliativnosti (LM). U žen pak poněkud překvapivě i rezpozibility (nesobecké zodpovědnosti — NO). U mužů navíc registrujeme i jistý pokles vnucující se dominance (PA) a agresivity (DE).

Při srovnání žen a mužů našeho experimentálního souboru při odchodu do praxe vykazovaly ženy trochu neočekávaně vyšší stupeň dominance a již zmíněný nižší stupeň submisivity a rezpozibility než muži (viz tradiční pojetí maskulinní a feminní role v našich sociokulturních podmínkách). Ostatní rozdily se zdají být logické — ženy více závislé (JK) a afliativní (LM).

Tab. č. 3 — Změny dílčích projevů chování (oktanty dotazníků LEARY) u studentů FTVS UK učitelského studia (1. roč.–5. roč.)

Kat. LEARY	Ženy N=21			Muži N=29			Legenda oktantů LEARY
	1988	1992	význam rozdílu	1988	1992	význam rozdílu	
PA	6,9	7,1	—	5,9	5,3	0,05	vnucující se dominance, uznávaná úspěšnost
BC	5,8	5,9	—	6,3	6,1	—	sebevědom. nezávisl., soupeř. sebezprosaz.
DE	6,3	6,4	—	7,0	6,3	0,05	nelaskavá striktnost, kritičnost
FG	6,2	6,2	—	5,7	6,1	—	rezervovanost, podezíravost
HI	6,6	5,2	0,01	6,3	5,7	0,05	poddajná pasivita
JK	8,1	7,4	0,05	7,6	6,5	0,01	závislost, úzkostná důvěřivost
LM	9,1	7,2	0,01	7,3	6,7	0,05	důvěřivost, přátelská laskavost
NO	7,1	6,3	0,05	6,9	6,9	—	ohleduplnost, nesobecká zodpovědnost
DOM	49,2	51,2		49,0	49,5		faktor submise–dominance (0–50)
LOV	52,3	47,1		47,8	46,8		faktor agrese–afiliance (0–50)
Kv.	2	4		3	3		kvadrant LEARY (typ interakce)

Z pohledu hlavních faktorů DOM a LOV se tyto změny (1988–1992) zvláště u mužů do typologických charakteristik nijak výrazně nepromítají (viz tab. č. 3). Překvapuje však, že aritmetickým průměrem se muži typologicky (byť nevýrazně od středu — nevyhraněný typ) zařazují do kvadrantu č. 3 (typ rezervovaný — nižší dominance i afilitivnost). 11 z 29 mužů (37,9 %) sem skutečně patří. Pro učitelskou profesi tedy typ interakčně nepřilíží vhodný.

Tolik verze dotazníku LEARY, kdy respondent vypovídá sám o sobě. V 5. ročníku vyplňovali studenti i verzi, jak by měl podle jejich představ reagovat „ideál“ (viz tab. č. 4). Přes 80 % dotázaných (více muži — 87, 5 % než ženy — 71, 4 %) vidí ideál interakčního chování v kvadrantu č. 4. Tj. ve vysoké dominanci (moc a síla), nekompromisnosti, spíše trestajícím přístupem, dále nižší afilitivnosti a naopak větší ráznosti a kritičnosti.

Co říci závěrem? Osobnostní dotazník LEARY se jako metoda zjišťující obecné tendence v interakčním chování tradičně osvědčil. Jeho aplikace významnou měrou přispívá k diagnóze učitelsky žádoucích dispozibilit u studentů. Jeho aplikovatelnost u přijímacích zkoušek je nedořešená. V současné době se spíše přikláníme k jeho využití v seminárních formách výuky

Tab. č. 4 — Představa ideálního typu tendencí interakčního chování LEARY u studentů 5. ročníku FTVS UK (1992)

Kv. LEARY	Ženy		Muži		Celek		Legenda kvadrantů LEARY
	N	%	N	%	N	%	
1	6	28,6	4	12,5	10	18,9	silný 1 (vůdcovský, sympatizující)
2	—	—	—	—	—	—	důvěřivě kooperativní
3	—	—	—	—	—	—	rezervovaný
4	15	71,4	28	87,5	43	81,1	silný 2 (sebevědomý, trestající)
N	21		21		53		

při pedagogicko-psychologické přípravě studentů na učitelskou praxi. Funkci zpětnovazebné sebereflexe pro studenty plní naprosto spolehlivě.

Literatura:

- Kocourek, J.: Pedagogické dimenze sociální role učitele tělesné výchovy. Acta Universitatis Carolinae Gymnica, Vol. 23, 1987, č. 1
- Langová, M. — Kodým, M. a kol.: Psychologie činnosti a osobnosti učitele. Academia, Praha 1987

Ideální interpersonální chování učitele

Zdeněk Mlčák

Úvod

Základní osu institucionalizované výchovy a vzdělávání představuje beze sporu sociální interakce učitele a žáka, ve které učitel permanentně realizuje svou společensky významnou, osobnostně náročnou a svým charakterem mnohorozměrnou sociální roli. Děje se tak prostřednictvím různých forem interpersonálního chování, jehož primární funkcí je dosahování žádoucích pedagogických cílů, norem a standardů.

Interpersonální chování je možné v obecném smyslu definovat jako soubor registrovatelných, verbálně i nonverbálně vyjádřených, vědomě i nevědomě motivovaných projevů člověka vůči reálně existujícímu či ideálnímu subjektu. Ve své podstatě je soubor těchto projevů vždy výsledkem dynamického spolupůsobení vnějších situačních vlivů a vnitřních, relativně stálých, sociálně významných vlastností osobnosti.